

Ευαγγελία Ασυρακάκη

Οι μετακινήσεις του Λευκίππου και το Κρητιναίον

ABSTRACT

Parthenius' collection *Erotica Pathemata* comprises thirty-six stories. The fifth story is about Leucippus and his adventures. The story seems to be structured according to the prevailing standards of Hellenistic aesthetics. However, the case of Leucippus exhibits certain particularities since this name is also used in other stories that echo the initiation rites of the Cretan Ekdysia. From this viewpoint, it seems possible to interpret the incestuous relationship between Leucippus and his sister (which appears exclusively in Parthenius) as a romanticized story, according to the standards of Hellenistic aesthetics, which reflects the close relationship of the twins of the Apollonian triad.

The stories in Parthenius' collection are generally "dehydrated" since they were mainly meant to inspire the creation of poems. Thankfully, in this case inscriptions in the agora of Magnesia on the Meander have been found, thus providing an actual historical background to certain aspects of this specific story. These inscriptions link Leucippus with the founding myth of Magnesia on the Meander and are a strong indication of the close and friendly relations between Magnetes and Cretans.

Parthenius' reference to the founding of Cretinaeum (*hapax legomenon*) by Leucippus is noteworthy. Kern has indicated various similarities with the myth of Althaemenes. Is it possible to assume that Parthenius' story about Leucippus is essentially a redaction based on Althaemenes' original story of the founding of Cretinaea on Rhodes? Such a statement would appear to be an integral part of a more general attempt to diminish the magnitude of the prestige and influence of Rhodes in the area of Asia Minor, something that Phillip V was actively pursuing, sometimes with the aid of Cretans. Moreover, the story of the mythical Homeric Prothoos, as it appears in Conon, exhibits similarities with the story of Leucippus, which, nonetheless, has its own unique particularities.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Λεύκιππος, Εκδύσια, Κρητιναίον, Μαγνησία στον Μαίανδρο

Ο ερευνητής της κλασικής φιλολογίας που αναζητεί σχέσεις οικειότητας με την επιστήμη του σίγουρα κάποια στιγμή γοητεύεται από την επαφή του με τη γραμματεία της ελληνιστικής περιόδου. Η πολυπολιτισμικότητα, η ύπαρξη μιας κοινής γλώσσας και η αίσθηση μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, δεν φαίνεται να αποτελούν αποκλειστικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης εποχής μας. Πραγματικά, οι ελληνιστικοί χρόνοι διαπνέονται από έντονη πολυπολιτισμικότητα και κινητικότητα. Αυτά τα χαρακτηριστικά επηρεάζουν και τη γραμματειακή παραγωγή, η οποία επιδεικνύει ιδιαίζουσα σχέση με την παράδοση και απaráμιλλη πολυειδεια.

Η φιλολογία αναπτύσσεται ως αυτόνομος επιστημονικός κλάδος, παλαιότερα λογοτεχνικά είδη παίρνουν νέα μορφή, δημιουργούνται έργα λεξικογραφικού τύπου. Καθώς προκύπτουν ζητήματα ερμηνείας αρχαιότερων κειμένων, κυρίως των ομηρικών, συγγράφονται έργα που απηχούν τις προσπάθειες των λογίων να εξηγήσουν, να ερμηνεύσουν, να αιτιολογήσουν. Έτσι, εμφανίζονται, ανάμεσα σε άλλα κείμενα, συμπληματικά υπομνήματα και μυθογραφικά εγχειρίδια. Η τάση πολλών λογίων της εποχής εκείνης να θηρεύουν το σπάνιο, το παράξενο, το λιγότερο γνωστό, πολλές φορές οδηγεί στη συλλογή ακόμα και άγνωστων μυθολογικών παραλλαγών. Έτσι, ένα άλλο είδος που ανθεί στην ελληνιστική αλλά και στην αυτοκρατορική εποχή, είναι η μυθογραφία. Δείγματα ελληνιστικής μυθογραφίας υπάρχουν πολλά, ωστόσο η έλλειψη του θεωρητικού λόγου για αυτά είναι εμφανής (Cameron 2004, vii).¹

Ακόμη και στην περίπτωση μιας μεταθεωρητικής επισκόπησης των προσεγγίσεων που προτάθηκαν από τη σύγχρονη επιστήμη της μυθολογίας, τα παραδείγματα ελάχιστα επικεντρώνονται σε μυθογραφικές συλλογές. Στο αντίστοιχο λήμμα του *Oxford Classical Dictionary*, ο A. Henrichs διακρίνει δύο κατηγορίες μυθογραφίας: στην πρώτη εντάσσονται μυθικές αφηγήσεις σε πεζό λόγο, οι οποίες δια φωτίζουν και σχολιάζουν επεξηγηματικά παλαιότερα έργα (για παράδειγμα, του Ομήρου, του Πινδάρου, των τραγικών, αλλά και πολλών ελληνιστικών ποιητών) και βρίσκονται διασκορπισμένες στα αρχαία σχόλια. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται αυτόνομες συλλογές μυθικών αφηγήσεων με συγκεκριμένη, τις περισσότερες φορές, θεματική ενότητα. Η κατηγοριοποίηση που προτείνει ο Henrichs μπορεί να εμπλουτιστεί και να διευρυνθεί, ανάλογα με τους συγκριτικούς και συσχετικούς άξονες που θα υιοθετήσει κάποιος. Έτσι, για παράδειγμα, κάποιες συλλογές έχουν θεματική ενότητα, κάποιες άλλες είναι αφιερωμένες σε κάποιο πρόσωπο, κάποιες άλλες παρουσιάζουν αναφορές σε κοινές πηγές. Πέρα όμως από το θέμα της κατηγοριοποίησης υπάρχει ένας γενικότερος προβληματισμός σχετικά με αυτές τις συλλογές και αφορά κυρίως σε ζητήματα χρονολόγησης, αυθεντικότητας, σύνθεσης και αξιοπιστίας των πηγών που αναγράφονται σε αυτές.

Σε αυτή τη δεύτερη κατηγορία λοιπόν ανήκει και η συλλογή των *Ερωτικών Παθημάτων* του Παρθένιου, η οποία διασώζεται σε ένα μόνο χειρόγραφο (codex Palatinus 398). Η συλλογή, η οποία περιλαμβάνει τριάντα έξι ιστορίες, αφιερώνεται στον Κορνήλιο Γάλλο και σκοπό έχει να λειτουργήσει ως εφιαλτήριο εμπνεύσεων για άλλου είδους λογοτεχνικές δημιουργίες, κυρίως ποιητικές. Σχετικά με το θέμα που πραγματευόμαστε, θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην πέμπτη ιστορία αυτής της συλλογής, που έχει ως κεντρικό πρόσωπο τον Λεύκιππο. Διαβάζομε λοιπόν ότι ο Λεύκιππος, γιος του Ξανθίου και απόγονος του Βελλεροφόντη, ήταν γνωστός στους Λυκίους και στους γείτονές τους για τη δύναμή του. Όμως, οι περιπέτειές του ξεκίνησαν όταν λόγω της μήνις της Αφροδίτης, ερωτεύθηκε την αδελφή του και συνήψε μαζί της ερωτικές σχέσεις. Ο μνηστήρας της κοπέλας πληροφορήθηκε τη σχέση αυτή κι ενημέρωσε τον πεθερό του, χωρίς να αποκαλύψει το όνομα τού διαφθορέα. Ο πατέρας, δυσφορώντας με τις κατηγορίες, στήνει καρτέρι στο παράνομο ζευγάρι και πάνω στην αναταραχή πληγώνει θανάσιμα κατά λάθος την κόρη του. Ο Λεύκιππος, θέλοντας να βοηθήσει την αδελφή του που κραύγαζε πληγωμένη τρέχει και σκοτώνει τον δράστη, χωρίς να αντιληφθεί πάνω στην ταραχή

¹ Αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια του Fowler να συγκεντρώσει, να συστηματοποιήσει και να σχολιάσει τα αποσπάσματα Ελλήνων μυθογράφων που χρονολογούνται έως και τον 4ο αιώνα π.Χ. (Fowler 2000).

ότι ήταν ο πατέρας του. Έπειτα από αυτή την πράξη του, είναι αναγκασμένος να αποχωρήσει από την πατρίδα του. Αρχίζει λοιπόν η περιπλάνηση του Λευκίππου. Αρχικά μεταβαίνει στην Ελλάδα και, μαζί με μια ομάδα Θεσσαλών, φθάνει στην Κρήτη. Στη συνέχεια, για κάποιο λόγο, έφυγε από την Κρήτη και πήγε στη χώρα της Εφέσου, όπου ίδρυσε το λεγόμενο Κρητιναίον. Οι περιπέτειες του Λευκίππου συνεχίζονται, καθώς είχε εκλεγεί ως αρχηγός της ομάδας που είχε φύγει από τις Φερές με εντολή του Άδημου. Ο Λεύκιππος με την ομάδα του πολιορκεί την πόλη του βασιλιά Μανδρόλυτου, όπου τον ερωτεύεται η κόρη του βασιλιά η Λευκοφρύη και προδίδει την πόλη της στους εχθρούς για χάρη του Λευκίππου.

Το ενδιαφέρον στη συγκεκριμένη συλλογή των *Ερωτικών Παθημάτων* είναι ότι σε κάποιες ιστορίες αναγράφονται οι πηγές τους. Έτσι, ως πηγή στην περίπτωση της ιστορίας του Λεύκιππου αναγράφεται το *Λεόντιον* του Ερμησιάνακτα. Αν θεωρηθεί αξιόπιστη αυτή η αναγραφή πηγής στο χειρόγραφο,² τότε δίνει έναν αέρα ελληνιστικής δημιουργίας. Βέβαια, τώρα πια γνωρίζουμε πόσο μάταιο είναι να αναζητεί κάποιος θεωρητικός να αποκαταστήσει την αυθεντική λειτουργία και την ιδεολογική χρήση των μύθων από τον λαό που τους έπλασε. Εξ άλλου, όπως καταδεικνύεται (Graf 1996, 3-7) η πολιτισμική σχετικότητα αποτελεί κύριο ειδοποιό στοιχείο του μύθου, αφού ο μύθος έχει νόημα μέσα στα όρια μιας κοινωνίας –ορισμένης τοπικά και χρονικά– καθώς αναφέρεται στην καταγωγή, στη θεσμοθέτηση και στη λειτουργία αυτής της κοινωνίας. Εάν οι συνθήκες αλλάξουν, τότε ο μύθος, για να επιβιώσει, πρέπει να μεταλλαχθεί και αυτός. Φυσικά, αυτές οι μεταλλάξεις σχετίζονται και με τη λειτουργικότητα των μύθων. Σύμφωνα με την ανθρωπολογική άποψη, ο μύθος είναι μια ιδιαίτερη μορφή λόγου, επειδή είναι ο τρόπος μιας συγκεκριμένης κοινωνίας να επιβεβαιώνει την πραγματικότητά της. Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο περίπλοκα στην περίπτωση της ελληνιστικής και αυτοκρατορικής μυθογραφίας.

Οι ιστορίες που παρατίθενται στη συλλογή του Παρθένιου είναι γενικά «αφυδατωμένες», αφού προορίζονταν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για δημιουργία κυρίως ποιημάτων. Έτσι, απουσιάζουν από την ιστορία του Λευκίππου αρκετά σημεία που χρήζουν ερμηνείας, όπως ο λόγος της μήνιος της Αφροδίτης, ο λόγος της σύμπλευσης του Λευκίππου με Θεσσαλούς που κατευθύνονται στην Κρήτη, καθώς και ο λόγος που φεύγουν από την Κρήτη για να αποικίσουν την Ασία και να ιδρύσουν το Κρητιναίον (άπαξ λεγόμενον). Ωστόσο, αποτελεί ευτυχή συγκυρία ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση έρχεται ως αρωγός η επιγραφική, για να καταδείξει μια χροιά ιστορικότητας σε κάποιες πτυχές της παραπάνω αφήγησης. Πιο συγκεκριμένα, ο Otto Kern δημοσίευσε το 1894 επιγραφές από τη Μαγνησία στον Μαϊάνδρο ποταμό.³ Ανάμεσα σε αυτές τις επιγραφές, υπάρχει μία που βρέθηκε στην αγορά της πόλης και προκαλεί το ενδιαφέρον μας, αφού αναφέρεται στον Λεύκιππο και συνδέει την ίδρυση της πόλης με αυτόν. Διαβάζουμε λοιπόν ότι Μάγνητες είχαν κατοικήσει σε μια πόλη ανάμεσα στη Γόρτυνα και στη Φαιστό και ζούσαν ευτυχισμένα έχοντας φέρει μαζί τα παιδιά και τις γυναίκες τους. Ωστόσο, περίμεναν σημάδι από τον θεό για επικείμενη αναχώρηση. Όταν πλέον, μετά από ογδόντα έτη από την άφιξή τους στην Κρήτη, φάνηκαν οι λευκοί κόρακες, αμέσως έστειλαν απεσταλμένους στους

² Για εκτενή αναφορά στο θέμα της αναγραφής πηγών στο συγκεκριμένο χειρόγραφο βλ. Αστυρακάκη (2000, 39-41), Stern (1992, 106-107), Lightfoot (1999, 246 κ.ε.) και Parathomopoulos (1968, xi-xii).

³ Για την επιγραφή που συνδέει τον Λεύκιππο με την ίδρυση της Μαγνησίας βλ. Kern (1894, 17), SEG 33 (1983), 966 και SEG 35 (1985), 1127-1128, καθώς και Kern (1900, 20), Wilamowitz – Moellendorff (1895, 177-198).

Δελφούς με ευχαριστήριες θυσίες, για να ρωτήσουν για την επάνοδό τους στην ιδιαίτερη πατρίδα τους, όταν ήταν ιέρεια στο Άργος η Θεμιστώ, και στους Δελφούς ήταν προάρχων ο Ξενύλλος. Και πάλι τούς δόθηκε χρησμός αντίθετος με την επιθυμία τους.

«Ἦλθατε Μάγνητες, αφού φύγατε μακριά από την Κρήτη, καθώς είδατε οϊωνό με λευκά φτερά, ενώ ήταν μαύρο πτηνό αρχικά, και φάνηκε θαύμα σε σας τους θνητούς και αναζητείτε αν είναι καλύτερο να έλθετε στην πατρίδα. Αλλά είναι ανάγκη να αναζητήσετε άλλο μέρος εκτός από τη γη της πατρίδας. Θεωρούμε ότι είναι χειρότερο να εγκατασταθείτε στη Μαγνησία, όπου βρίσκεται ο Πηνειός και το απόκρημνο Πήλιο». Έτσι, οι Μάγνητες απογοητευμένοι από τη μια, αλλά θέλοντας, από την άλλη, να επισπεύσουν την ολοκλήρωση της παραγγελίας του θεού, έστειλαν πάλι αντιπροσώπους και ρώτησαν πού να αναχωρήσουν και πώς. Τότε ο θεός τους έδωσε αυτόν τον χρησμό. «Ρωτάτε, Μάγνητες, προς τα πού να πλεύσετε. Μπροστά σας στέκεται στην πύλη του ναού ένας άνδρας, ο οποίος θα γίνει αρχηγός σας και θα σας δείξει τον δρόμο για τη γη των Παμφύλων, πάνω από το απόκρημνο βουνό της Μυκάλης. Εκεί βρίσκεται ο ξακουστός οίκος του Μανδρόλυτου κι εκεί ο θεός θα σας χαρίσει νίκη και δόξα μεγάλη, καθώς θα βρίσκεστε σε άμυνα και χωρίς να χρησιμοποιήσετε δόλο». Οι Μάγνητες ζήτησαν διασαφηνίσεις σχετικά με την ταυτότητα αυτού του άνδρα και τότε ο θεός αποκρίθηκε τα παρακάτω: «Υπάρχει κάποιος γενναίος άνδρας στο τέμενος, από το γένος του Γλαύκου, ο οποίος πρώτος θα σας ακολουθήσει μόλις φύγετε από τον ναό μου. Γιατί αυτό είναι το πεπρωμένο. Αυτός θα σας δείξει γη που παράγει άφθονα σιτηρά». Πράγματι, οι Μάγνητες συνάντησαν τον Λεύκιππο και του μίλησαν για τους χρησμούς. Τότε ο ίδιος ζήτησε διευκρινίσεις από τον θεό και έλαβε τον παρακάτω χρησμό: «Να σαλπάρεις, Λεύκιππε, για τον κόλπο των Παμφύλων, οδηγώντας τον φέροπλο λαό, τους Μάγνητες, που είναι από την ίδια με σένα γενιά, μέχρι να φθάσεις στον σκόπελο του Θώρηκος και το ορμητικό ποτάμι του Αμανθίου και το απόκρημνο βουνό της Μυκάλης απέναντι από τον Ενδυμίωνα. Εκεί, στον τόπο του Μανδρόλυτου θα κατοικήσουν ευτυχισμένοι οι Μάγνητες, αξιοθαύμαστοι σε πλούσιες πόλεις».

Η παραπάνω επιγραφή χρονολογείται στον 3ο π.Χ. αιώνα και συνάδει σε κάποια σημεία με την εκδοχή του Παρθένιου. Μάγνητες από την Θεσσαλία κατεβαίνουν στην Κρήτη και ζουν αρμονικά στην κεντρική Κρήτη, χωρίς ωστόσο να ξεχνούν την ιδιαίτερη πατρίδα τους, σύμφωνα με την επιγραφή. Σύμφωνα με τον Παρθένιο, ο Λεύκιππος έρχεται στην Κρήτη με Θεσσαλούς. Ο J. Stern (1992, 14), μελετητής του έργου του Παρθένιου, ερμηνεύει τη φράση «*Θετταλοῖς τοῖς συμβεθηκόσιν εἰς Κρήτην*» ως εχθρική επιδρομή, ενώ η J. Lightfoot (1999, 316), η οποία έχει κάνει κριτική έκδοση στη συλλογή του Παρθένιου, υιοθετεί την πρόταση του Hutchinson και θεωρεί τη μετοχή *τοῖς συμβεθηκόσιν* ως εξοβελιστέα. Είτε εξοβελίσουμε τη μετοχή, είτε όχι, θεωρώ ότι δεν εκφράζεται εχθρική διάθεση στο παραπάνω χωρίο. Αντίθετα, όπως διαφαίνεται σε άλλη επιγραφή (Kern 1894, 20), το Κοινόν των Κρητών αποφασίζει με ψήφισμά του να αποχαιρετήσει με όλες τις δέουσες τιμές τους Μάγνητες που φεύγουν για την Ασία. Διαβάζουμε λοιπόν τα εξής: «Αποφάσισε το Κοινόν των Κρητών, αφού συνήλθαν όλες οι πόλεις στο ιερό του Απόλλωνα στον Βίλκωνα υπό την αρχηγία των Γορτυνίων, επειδή οι Μάγνητες είναι οικείοι και φίλοι όλων των Κρητών και επειδή μερικοί από αυτούς αποφάσισαν να αποπλεύσουν για την αποικία στην Ασία, να υπάρχει σε όλους τους Μάγνητες στενός δεσμός και φιλία αιώνια και να έχουν σίτιση στο πρυτανείο και να υπάρχει ατέλεια σε αυτούς και όταν εισάγουν και όταν

εξάγουν εμπορεύματα και να έχουν ασυλία και να μην χρειάζονται σπονδές σε όλη την Κρήτη και σε κάθε κτήση σε ξένη χώρα και πολιτεία». Επίσης, το Κοινόν αποφάσισε κάθε πόλη να τους δώσει τέσσερα τάλαντα ασημένια, σιτάρι, ζώα για σφαγή, να τους συνοδεύσουν μέχρι την Ασία και να στείλουν μαζί τους τοξότες, και τέλος να τους αποχαιρετήσουν με θερμό τρόπο. Το ψήφισμα τελειώνει με την προτροπή να αναγραφεί το κείμενο σε στήλη λίθινη και να ανατεθεί στο ιερό του Απόλλωνα του Βιλκωνίου, καθώς επίσης να δώσουν όλες οι πόλεις της Κρήτης ένα ασημένιο τάλαντο στον Λεύκιππο τον Λύκιο, που έγινε αρχηγός και οδηγός τους για την Ασία.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο Λύκιος Λεύκιππος είναι πανταχού παρών! Ένας Λεύκιππος που στην ιστορία του Παρθένιου συνδέεται ερωτικά με την αδελφή του, προκαλεί τον αφανισμό του πατέρα, έρχεται στην Κρήτη και στη συνέχεια καταλαμβάνει την πόλη του Μανδρόλυτου με τη βοήθεια της ερωτευμένης Λευκοφρύνης (όνομα που σαφέστατα παραπέμπει στη λατρεία της Λευκοφρυηνής Άρτεμης).⁴ Ωστόσο, στην εκδοχή του Παρθένιου, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το πρώτο μέρος της ιστορίας, αφού δεν απαντά στις αντίστοιχες επιγραφές. Ο έρωτας δηλαδή για την αδελφή και ο ακούσιος φόνος του πατέρα είναι απλώς ένα απότοκο της ελληνιστικής φαντασίας;⁵ Ίσως. Η Sourvinou-Inwood (1991, 244-284) συσχέτισε την περίπτωση του Λευκίππου, αναφορικά με την «εχθρότητα», όπως η ίδια την ονομάζει, του γιου προς τον πατέρα, με την περίπτωση του Περιάνδρου και του γιου του Λυκόφρονα,⁶ και κατέληξε ότι πρόκειται για περιπτώσεις αποτυχημένων ιεροτελεστιών μύησης των εφήβων, αφού οι γιοι αποτυγχάνουν να πάρουν τη θέση του πατέρα και εξορίζονται.

Ο Kern ωστόσο παρατήρησε ομοιότητες στην εκδοχή του Παρθένιου με τον μύθο του Αλθαιμένη. Όπως μας πληροφορεί ο Απολλόδωρος (3.12-16), ο Κατρέας, γιος του Μίνωα, απέκτησε έναν γιο, τον Αλθαιμένη, και τρεις κόρες. Σύμφωνα με χρησμό, θα έχανε την εξουσία από ένα παιδί του ή ένα εγγόνι του. Εξαιτίας αυτού, μια κόρη του και ο γιος του ο Αλθαιμένης έφυγαν κρυφά για τη Ρόδο, για να μην βγει αληθινός ο χρησμός και χρειαστεί να σκοτώσουν τον πατέρα τους. Εκεί ίδρυσαν την πόλη Κρητινία, κατά άλλους έτσι μετονόμασαν τη Ρόδο, και στο όρος Αταβύριο, από όπου έβλεπαν την Κρήτη, ίδρυσαν βωμό του Αταβύριου Δία. Τα χρόνια περνούν και ο Κατρέας αναζητεί τον γιο του για να αφήσει κληρονόμο στον θρόνο. Τελικά φθάνει στις ακτές της Ρόδου, όπου σκοτώνεται από το ακόντιο του Αλθαιμένη, που δεν γνωρίζει ότι αυτός είναι ο πατέρας του. Ο χρησμός επαληθεύεται και ο Αλθαιμένης ζητεί από τους θεούς να καταποντιστεί στη γη (Απολλόδ. ό.π., Διόδ. Σικελ. 5.59.1-4). Σαφώς πρόκειται για ένα αιτιολογικό μύθο σχετικά με την Κρητινία και απηχεί τις σχέσεις Ροδίων-Κρητών και όντως ομοιάζει στο ότι αναφέρεται η ύπαρξη αδελφής και η ίδρυση της Κρητινίας.⁷ Μήπως όμως στην περίπτωση του Λευκίππου τα πράγματα είναι πιο σύνθετα;

⁴ Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα *Ελλην.* 3.2.19 και 4.8.17, υπάρχει πόλη Λεύκοφρυς με ιερό της Άρτεμης. Στον Κλήμη *Προτρ.* 2.45.3 γίνεται αναφορά στον τάφο μιας Λευκοφρύνης στο ιερό της θεάς Άρτεμης. Υπάρχει επίσης γιορτή στη Μαγνησία προς τιμή της Λευκοφρυηνής Άρτεμης, καθώς και αρκετό επιγραφικό υλικό από τον 3ο αι. π.Χ.

⁵ Θα ήθελα να ευχαριστήσω στο σημείο αυτό τους κριτές για την αναφορά τους σε γνωστά μοτίβα ανάρμοστου έρωτα που προκαλείται από τη μήνιν μιας θεότητας (πρβλ. Ιππόλυτος, Αφροδίτη, Φαίδρα), καθώς και τον ακούσιο φόνο συγγενούς (πρβλ. Κέφαλος και Πρόκρις, Οιδίπους και Λάιος). Στον Παρθένιο αναφέρονται ερωτικές ιστορίες ανάμεσα σε πατέρα – κόρη (13), αδελφό - αδελφή (2, 11, 31) ή ακόμα και μητέρα – γιο (17).

⁶ Ηρόδ. 3.48 κ.ε.

⁷ Από την άλλη, ο Πλάτων (*Νόμ.* 9. 860 e και 12. 946 b) αναφέρει μια υποτιθέμενη Κρητική Μαγνησία και υπάρχει αναφορά του Πλουτάρχου (*Πολιτικά Παραγγέλματα* 14) στον Κρητινίαν του Μάγνητος.

Αυτό που ελκύει την προσοχή μας είναι ότι στη συλλογή του Παρθένιου υπάρχει κι άλλη αναφορά στον Λεύκιππο στην 15η ιστορία των *Ερωτικών Παθημάτων*.⁸ Εδώ ο Λεύκιππος παρουσιάζεται ως γιος του Οινόμαου στην Ηλεία και ερωτεύεται τη Δάφνη, το αρχέτυπο της θνητής θηλυκής κυνηγού. Αποτυγχάνοντας να προσεγγίσει το αντικείμενο του πόθου του με την αρσενική του υπόσταση, αποφασίζει να μεταμφιεστεί σε κόρη, ενδυόμενος γυναικεία ρούχα και έτσι κερδίζει την εύνοια της κοπέλας. Ο Απόλλων βέβαια οργίζεται μαζί του, καθώς και ο ίδιος ορέγεται την κόρη, και έτσι βάζει στο μυαλό των κοριτσιών που αποτελούν την παρέα της Δάφνης να πάνε για μπάνιο. Όλες φυσικά εκδύονται και όταν ο μεταμφιεσμένος Λεύκιππος αρνείται, του σκίζουν τα ιμάτια, καταλαβαίνουν την απάτη και τον σκοτώνουν. Η παρενδυσία λοιπόν του Λεύκιππου λειτουργεί ως τέχνασμα για να πλησιάσει την Δάφνη, η οποία έχει αποποιηθεί εν μέρει τα χαρακτηριστικά της τυπικής θηλυκής υπόστασης, ενώ δεν λείπουν οι συσχετισμοί ανάμεσα στη Δάφνη και την Άρτεμη. Τόσο στη Λακωνία όσο και στην Ηλεία λατρευόταν η Άρτεμη Δαφναία ή Δαφνία (Πausan. 3.24.8, Στράβων 8.3.12). Και στην εκδοχή του Pausanias παρατηρούμε τα ίδια μοτίβα. Αυτή τη φορά η ιστορία εκτυλίσσεται στην Αρκαδία, κοντά στον ποταμό Λάδωνα. Ο Λεύκιππος καταφεύγει πάλι στην παρενδυσία, για να κερδίσει τη Δάφνη αλλά τελικά προκαλείται ο αφανισμός του.

Τέλος, υπάρχει μια κρητική παραλλαγή, ακόμη πιο τολμηρή. Ο Αντωνίνος Λιβεράλις (*Μεταμορφώσεις* 17) μάς αφηγείται την ιστορία του Λευκίππου από τη Φαιστό. Αρχικά είχε γεννηθεί ως κορίτσι, αλλά η μητέρα του μωρού η Γαλάτεια, φοβούμενη τις αντιδράσεις του συζύγου της Λάμπρου, το παρουσίασε, το έντυσε και το ανέτρεφε ως αγόρι. Σε αυτό άλλωστε συνηγορούσαν τα όνειρα και οι μαντείες που έλαβε. Μάλιστα το ονόμασε Λεύκιππο. Καθώς όμως το παιδί μεγάλωνε και το θηλυκό κάλλος γινόταν πρόδηλο, η μητέρα απελπισμένη κατέφυγε στον ναό της Λητώς και την παρακάλεσε να μεταβάλει την κόρη της σε αγόρι, όπως άλλωστε είχε συμβεί στις περιπτώσεις της Καινίδος, του Τειρεσία, της Υπερμήστρας και του Κρητός Σιπρούτη. Η Λητώ εισάκουσε τις επίμονες δεήσεις της Γαλάτειας και μετέβαλε τη φύση της κόρης. Έκτοτε οι Φαίστιοι εις ανάμνηση αυτής της μεταβολής τελούσαν την εορτή των Εκδυσίων προς τιμή της Φυτίας Λητώς, η οποία εμφύτευσε ανδρικά γεννητικά όργανα στην κόρη. Υπήρχε μάλιστα το έθιμο στη Φαιστό οι μελλονύμφοι να ξαπλώνουν πριν από τον γάμο δίπλα στο άγαλμα του Λευκίππου. Οι Willets (1962, 172 κ.ε.), Λεκατσάς (2003, 152-160) και Λαμπρινουδάκης (1972, 1-8) ασχολήθηκαν διεξοδικά με την ερμηνεία της παραπάνω ιστορίας. Ο Λεκατσάς θεωρεί ότι τα ονόματα Γαλάτεια και Λάμπρος παραπέμπουν στον ήλιο και στη σελήνη. Η γενεαλογία της Γαλάτειας (κόρης του Εύρυτου, ο οποίος ήταν γιος της Μολιόνης, κόρης του Μόλου, ο οποίος με τον δίδυμο αδελφό του Κτεάτο είχαν δυο κεφάλια, τέσσερα πόδια, τέσσερα χέρια σε ένα σώμα) παραπέμπει στον Πλατωνικό μύθο περί ανδρόγυνων πλασμάτων. Ο Λεκατσάς με βεβαιότητα τονίζει τον «φεγγαρικό» χαρακτήρα του κρητικού Λευκίππου. Ωστόσο, το κέντρο της έρευνας μετατοπίστηκε στο όνομα της εορτής και το θέμα εισήχθη στο πεδίο της θρησκευτολογικής έρευνας από τον Willets. Με βάση κρητικές επιγραφές του 3ου π.Χ. αιώνα και αποσπάσματα από τον Στράβωνα με κύρια πηγή τον Έφορο, αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για διαβατήριες θεσμοθετημένες μνητικές τελετές. Ο Arnold

⁸ Ως πηγή αυτής της ιστορίας αναγράφεται στο χειρόγραφο ο Διόδωρος ο Ελαΐτης (σε ελεγείες) και ο Φύλαρχος (στο 25ο βιβλίο του).

van Genneper (1960) στην περίφημη μελέτη του για τις διαβατήριες τελετές αναφέρει ότι η γύμνια και η παρενδυσία είναι κοινά χαρακτηριστικά τέτοιων τελετών σε όλο τον κόσμο, αφού, για να αποκτήσει κάποιος μια νέα ταυτότητα, πρέπει να «απεκδυθεί» την παλιά δική του και να περιβληθεί την ταυτότητα κάποιου άλλου. Η Αγγελική Λεμπέση (1987, 152) αναγνωρίζει σε τέτοιες τελετές απόηχους παλαιότατων παραδόσεων, με μινωίζοντα χαρακτηριστικά, αφού «γιορτή και μύθος περικλείουν στοιχεία γονιμότητας, μύησης και τελετουργικού γάμου, που ήταν ριζωμένα στα μινωικά πολιτιστικά στρώματα του νησιού». Θα μπορούσαν άραγε τέτοιοι απόηχοι να ανιχνευθούν ακόμα και στην επιλογή του ονόματος του Λεύκιππου και στη σύνδεσή του με το λευκό χρώμα; Η Harrison (1999) στο βιβλίο της *Τελετουργικά δρώμενα στην αρχαία Ελλάδα*, ασχολήθηκε με τον μύθο της γέννησης του Δία και τη σχέση του με τους Κουρήτες και τους Τιτάνες, επισημαίνοντας τα μοτίβα της τεκνοφαγίας, του διασπαραγμού, του αφανισμού και τελικά της παλιγγενεσίας. Η Harrison, η οποία δεν θεωρεί ότι η τελετουργία προηγείται του μύθου, αλλά μάλλον παρουσιάζονται μαζί, ερμηνεύει τον μύθο της γέννησης του Δία κατ' αναλογία με τις πρωτόγονες τελετές φυλετικής μύησης και συνδέει τους Τιτάνες, οι οποίοι αποκαλούνται άνθρωποι του λευκού πηλού, με το λευκό χρώμα, αφού καλύπτονται με γύψο για να μην αναγνωρίζονται. Η επάλειψη με κάποιο λευκό υλικό συνδέεται λοιπόν με μυητικές τελετές. Ο Λαμπρινουδάκης, λαμβάνοντας υπόψη του τον απόηχο παλαιότατων χαρακτηριστικών στην κρητική εκδοχή του μύθου του Λεύκιππου, είδε τη στενότερη σχέση των Εκδυσίων προς το ευετηριακό δράμα, προς τους Διδύμους και προς την Απολλώνια τριάδα και η επιχειρηματολογία του είναι πειστική. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί η αναφορά του αρχαιολόγου Αντώνη Βασιλάκη (2002) στον ιδιόμορφο τρόπο λατρείας του Απόλλωνα από τα αιολικά θεσσαλικά φύλα της Μεσσαράς, τον οποίο συνδέει με τα Εκδύσια.

Μήπως λοιπόν υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσε να ερμηνευθεί και το πρώτο μέρος της 5ης ιστορίας των *Ερωτικών Παθημάτων*, που περιγράφει την ερωτική σχέση του Λευκίππου με την αδελφή του; Μια εκρομαντισμένη, σύμφωνα με τα πρότυπα της ελληνιστικής αισθητικής, ιστορία, στην οποία όμως ανιχνεύεται η στενή σχέση των Διδύμων της Απολλώνιας τριάδας.

Ας περάσουμε τώρα στο θέμα της ίδρυσης της Μαγνησίας στον Μαίανδρο από τον Λεύκιππο. Ο Στράβων μας πληροφορεί ότι «πρώτη δ' ἔστιν ἔξ' Ἐφέσου Μαγνησία, πόλις Αἰολίς, λεγομένη δέ ἐπί Μαιάνδρῳ» και συμπληρώνει ότι οι Μάγνητες θεωρούν ότι είναι απόγονοι των Δελφών των εποικησάντων στα Δίδυμα όρη της Θεσσαλίας, και μάλιστα ως πηγή αυτής της πληροφορίας ο Στράβων (14.647-648) αναφέρει τον Ησίοδο. Ο Στράβων (14.636) επίσης επιβεβαιώνει ότι η Μαγνησία στον Μαίανδρο ήταν αποικία Θεσσαλών Μαγνήτων και Κρητών. Παρόμοια αναφορά βρίσκουμε και στα Σχόλια στον Απολλώνιο τον Ρόδιο (1.584), μόνο που εκεί καταγράφεται και το όνομα του Λευκίππου ως ιδρυτή. Ο Κόνων (29), με τη σειρά του, προσφέρει μια άλλη εκδοχή, συνδέοντας την ίδρυση της ασιατικής Μαγνησίας με το όνομα του μυθικού Προθόου. Μάγνητες που κατοικούσαν κοντά στον Πηνειό και στο Πήλιο συνεστράτευσαν με τους Αχαιοούς κατά της Τροίας, με αρχηγό τον Πρόθοο. Το ένα δέκατο αυτών των Μαγνήτων επιστρέφοντας από την Τροία, κατοίκησαν στους Δελφούς σύμφωνα με χρησμό. Λίγο καιρό αργότερα, φεύγοντας από το ιερό και προχωρώντας κάτω στη θάλασσα έφθασαν στην Κρήτη. Αναγκάστηκαν όμως να φύγουν από την Κρήτη και πήγαν στην Ασία, όπου έσωσαν τη νεόκτιστη Ιωνίδα και την Αιολίδα, συμμαχώντας μαζί τους ενάντια στους εχθρούς τους. Αυτή η εκδοχή παρουσιάζει πολλές

ομοιότητες τόσο με τις αντίστοιχες επιγραφές που βρέθηκαν στην αγορά της Μαγνησίας στον Μαιάνδρο, όσο και με την ιστορία του Παρθένιου. Ο Πρόθοος αναφέρεται στον Κατάλογο των νεών στη Β΄ ραψωδία της *Ιλιάδας* (Β 756-759) ως γιος του Τενθηδρόνα, αρχηγός των Μαγνητών της Θεσσαλίας, λαού που ζούσε ανάμεσα στον Πηνειό και το Πήλιο. Πήρε μέρος στον Τρωικό πόλεμο με 40 πλοία. Ωστόσο, εκδοχές σχετικές με το τι απέγινε ο Πρόθοος εμφανίζονται μόνο σε ελληνιστικές μαρτυρίες, κυρίως αυτές του Λυκόφρονα στην *Αλεξάνδρα*.⁹

Η Μαγνησία στον Μαιάνδρο είχε λοιπόν τον δικό της ιδρυτικό μύθο. Πότε ακριβώς δημιουργήθηκε αυτός ο μύθος, δεν μπορεί να απαντηθεί με βεβαιότητα. Κείμενα και επιγραφικό υλικό μαρτυρούν αυτό τον ιδρυτικό μύθο στον 3ο π.Χ. αι. Τόσο ο 3ος αιώνας π.Χ., όσο και οι αρχές του 2ου αιώνα, ήταν μια περίοδος μεγάλων ανακατατάξεων και εναλλαγών στον έλεγχο μικρασιατικών περιοχών. Αξίζει να μελετηθεί με προσοχή το πολιτικό υπόβαθρο και η σημειολογία του επιγραφικού υλικού που έχει βρεθεί στην αγορά της Μαγνησίας του Μαιάνδρου. Η πόλη μέσα από τον ιδρυτικό της μύθο προσπαθεί να αναδείξει τις σχέσεις της με τη Θεσσαλική Μαγνησία και την Κρήτη. Γίνεται άραγε αυτό στο πλαίσιο της προσπάθειας για ειρήνη, έστω και προσωρινή, μετά τον απόηχο του καταστροφικού για όλους συμμαχικού πολέμου; Εκείνη την περίοδο ο Φίλιππος ο Ε΄ ελέγχει τη Θεσσαλία και το Κοινό των Κρητών έχει τεθεί υπό την προστασία του (Παππάς 2012, 154 κ.ε.). Επίσης, όταν ο Φίλιππος κατάφερε να θέσει υπό την κυριαρχία του τη Μίλητο, ο Μακεδόνας βασιλιάς αφαίρεσε τα εδάφη του Μυούντα από τη Μίλητο και τα προσέφερε στη Μαγνησία του Μαιάνδρου. Όταν ξεσπά ο πρώτος Μακεδονορωμαϊκός πόλεμος, σαφώς επηρεάζονται και οι πόλεις της Ασίας. Ο *Dusanic* (*SEG* 35, 1985, 1127) αναλύει τις ιδιαιτερότητες της συμμαχίας που είχε συναφθεί ανάμεσα στους Μάγνητες και στους Μακεδόνες και συσχετίζει την προσπάθεια των Μαγνητών να αναδείξουν τον ιδρυτικό τους μύθο κατά τα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. με τον πόλεμο της Λύττου και τον Α΄ Κρητικό πόλεμο. Εντύπωση προκαλεί επιγραφή (I. Magnesia 46) που αναφέρεται στην ευεργεσία που πρόσφεραν οι Μάγνητες οι επί Μαιάνδρου στο Κοινό των Κρητών, διαλύοντας τον εμφύλιο πόλεμο.

Βέβαια, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε από το ιστορικό πλαίσιο και την προσπάθεια που γίνεται από την πλευρά των Μαγνητών του Μαιάνδρου να θεσμοθετήσουν τις γιορτές προς τιμήν της Λευκοφρυηνής Άρτεμης. Μια προσπάθεια που κατά την άποψη πολλών ιστορικών είχε ξεκινήσει ήδη από το 221/220 π.Χ., αν και ο *Sosin* (2009, 369-410) θεωρεί ότι η Μαγνησία στον Μαιάνδρο δεν επιζήτησε κάτι τέτοιο μέχρι το 208/207 π.Χ. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 209/208 π.Χ. ο Φίλιππος ο Ε΄ προσπαθεί να επηρεάσει τη συμμετοχή της Χαλκίδος στην πανελλήνια εορτή της Αρτέμιδος Λευκοφρυηνής που οργανώνει η Μαγνησία του Μαιάνδρου, τονίζοντας, όπως δηλώνει η παρατιθέμενη στο Ψήφισμα της Χαλκίδος φράση από σχετική επιστολή του, ότι οι Μάγνητες είναι συγγενείς των Μακεδόνων (I. Magnesia 37).

Γενικά εγείρονται πολλά ερωτήματα. Μπορούμε άραγε να υποθέσουμε, όπως προτείνει ο *Kern*, ότι η ιστορία του Λευκίππου στον Παρθένιο αποτελεί στην ουσία μια αναπαραγωγή βασισμένη στο πρότυπο της ιστορίας του Αλθαιμένη και της Ροδιακής Κρητινίας; Κάτι τέτοιο θα εντασσόταν στη γενικότερη προσπάθεια μείωσης του κύρους και της επιρροής της Ρόδου στην περιοχή της Μ. Ασίας, πράγμα που επιδίωκε σθεναρά ο Φίλιππος, έχοντας αρκετές φορές

⁹ Λυκ. Αλεξ. 899-908, Σχόλ. στον Λυκ. Αλεξ. 899, Τζέτζης στον Λυκ. Αλεξ. 902.

τη σύμπραξη Κρητών. Ωστόσο, και άλλοι ιδρυτικοί μύθοι της ευρύτερης περιοχής φαίνεται να ακολουθούν παρόμοια μοτίβα (πρβλ. Παρθενίου *Περί Ερωτικών Παθημάτων* 11). Όσο για το Κρητιναίον, όπως ήδη αναφέρθηκε, μπορεί να σχετιστεί και με θεσσαλικό όνομα. Εξ άλλου, όπως είδαμε, η περίπτωση του Λευκίππου παρουσιάζει κάποιες ιδιαιτερότητες, που δεν απαντούν στην ιστορία του Αλθαιμένη.

Το Κρητιναίον κοντά στην Έφεσο αναφέρεται μόνο από τον Παρθένιο. Ωστόσο, παρουσιάζει πολύ ενδιαφέρον μια παροιμία στο ομώνυμο ψευδο-Πλουτάρχιο έργο (*Παροιμ.* 1.57), σύμφωνα με την οποία ο Μάνδρης, ο γιος του Μανδρόλυτου, έχασε τις Κρητίνες, τις οποίες είχαν ιδρύσει Μάγνητες. Οι Εφέσιοι τις απέκτησαν εξ αιτίας της μέθης του Μάνδρη και πάνω στο παιχνίδι με τους κύβους. Ο Πλίνιος (*NH* 5.114) αναφέρει ότι το παλαιότερο όνομα της Μαγνησίας στον Μαϊάνδρο ήταν Αδρολυτία, μια σαφής παραφθορά της λέξης Μανδρολυτία, ενώ το όνομα του Μανδρόλυτου αναφέρεται και σε επιγραφές που βρέθηκαν στην περιοχή της Μαγνησίας. Αν στηριχθούμε στο τελευταίο τμήμα της ιστορίας του Παρθενίου, τότε ο Μανδρόλυτος εκπροσωπεί τον τοπικό πληθυσμό που κατακτάται από τους Μάγνητες. Είναι λοιπόν το Κρητιναίον ένα άλλο όνομα για την Μαγνησία στον Μαϊάνδρο ή μια άλλη πόλη που περιμένει υπομονετικά την αρχαιολογική σκαπάνη που θα την φέρει στο φως; Άλλωστε, όπως κάποτε έγραψε ο Άγγελος Χανιώτης, «η Ασία επιφυλάσσει απρόσμενες ανακαλύψεις», αναφερόμενος στην ανακάλυψη τον Αύγουστο του 1996 μιας άγνωστης ελληνιστικής πόλης στην Καρία από ομάδα ερευνητών της ανασκαφής της Αφροδισιάδας. Ο χρόνος θα δείξει!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ε. Αστυρακάκη (2000), «Μια επανεξέταση του μύθου της Ευλιμένης», *Πεπραγμένα Η' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Α1 (2000), 39-49.
- Α. Θ. Βασιλάκης (2002), «Η επίδραση των Μαγνήτων και άλλων Μακεδονικών φύλων στο Μινωικό και στους επόμενους πολιτισμούς της Μεσσαράς», εφημ. *Πατρύς*, 1/10/2002.
- Α. Cameron (2004), *Greek Mythography in the Roman World*, Oxford.
- R. Fowler (2000), *Early Greek Mythography*, Oxford.
- A. von Genner (1960), *The Rites of Passage*, transl. M.B. Vizedom & G.L. Caffee, Routledge, London.
- F. Graf (1996), *Greek Mythology: An Introduction*, transl. T. Marier, Baltimore / London.
- J. E. Harrison (1999), *Τελετουργικά δρώμενα στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Θ. Σιαφαρίκας, Ιάμβλιχος, Αθήνα.
- O. Kern (1894), *Die Gründungsgeschichte von Magnesia am Maiandros: Eine neue Urkunde*, Berlin.
- O. Kern (1900), *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*, Berlin.
- B. Λαμπρινουδάκης (1972), *Τα Εκδύσια της Φαιστού*, Ανάτυπον εκ της Αρχαιολογικής Εφημερίδος.
- Π. Λεκατσάς (2003), *Έρωσ: Ερμηνεία μιας μορφής της Προϊστορικής και Ορφικοδιονυσιακής θρησκείας*, Καστανιώτης, Αθήνα.
- Α. Λεμπέση (1987), «Η Κρητών Πολιτεία», Ν. Μ. Παναγιωτάκης (επιμ.), *Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός*, Ηράκλειο, Βικελαία, τ. Ι.
- J. L. Lightfoot (1999), *Parthenius of Nicaea: The poetical fragments and the Erotica Pathemata*, Oxford.
- M. Parathomopoulos (1968), *Antoninus Liberalis: Les Métamorphoses*, Paris.

10 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΙΒ΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

- B. N. Παππάς (2012), *Κοινά της ελληνιστικής εποχής: απονομή προνομίων σε πρόσωπα και πόλεις* (διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία), Θεσσαλονίκη.
- J. d. Sosin (2009), "Magnesian Inviolability", *Transactions of the American Philological Association* 139 (2009), 369-410.
- C. Sourvinou-Inwood (1991), *Reading Greek Culture: Texts and Images, Rituals and Myths*, Oxford.
- J. Stern (1992), *Erotica Pathemata: The Love Stories of Parthenius*, Routledge, London / N. York.
- U. v. Wilamowitz – Moellendorff (1895), "Die Herkunft der Magneten am Maeander", *Hermes* 30 (1895), 177-198.
- R. F. Willets (1962), *Cretan Cults and Festivals*, London.
- Ά. Χανιώτης (1999), «Τò χρονικό τῆς ἀνακάλυψης μιᾶς ἑλληνιστικῆς πόλης στὴν Καρία: Bucakköy, Σύνετα», *Δελτίον του Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 12, 1997/98 [1999], 13-41.